

УДК 349.22

СУМІСНИЦТВО: НЕВИРІШЕНІ ПИТАННЯ

Вапнярчук Н.М., к. ю. н.,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
відділу планування та аналізу правових досліджень
*Управління планування та координації правових досліджень в Україні
Національної академії правових наук України*

Стаття присвячена дослідженню пенсійного забезпечення сумісників, зокрема такої її категорії, як науковий (науково-педагогічний) працівник. Зроблено висновок, що під час обчислення розміру пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника повинна враховуватися заробітна плата як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом. Запропоновано внести зміни в законодавство, зокрема, пункт 2 ст. 37 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» викласти у новій редакції.

Ключові слова: сумісництво, науковий (науково-педагогічний) працівник, пенсійне забезпечення.

Статья посвящена исследованию пенсионного обеспечения совместителей, в частности такой ее категории, как научные (научно-педагогические) работники. Сделан вывод, что при исчислении размера пенсии научного (научно-педагогического) работника должна учитываться заработная плата как по основному месту работы, так и по совместительству. Предложено внести изменения в законодательство, в частности, пункт 2 ст. 37 Закона Украины «О научной и научно-технической деятельности» изложить в новой редакции.

Ключевые слова: совместительство, научный (научно-педагогический) работник, пенсионное обеспечение.

Вапнярчук Н.М. MOONLIGHTING: ISSUES REMAIN

The article is devoted to pension provision for part-time workers, in particular such categories as scientific (scientific-pedagogical) workers. It is concluded that in determining amount of pension research (science/pedagogical) worker should be considered wages as main job and part-time. Proposed to amend legislation, in particular paragraph 2 of article 37 of draft Law of Ukraine «On scientific and scientific-technical activities» as amended.

Key words: moonlighting, scientific (scientific-pedagogical) worker pensions.

Постановка проблеми. Розвиток держави та соціальна спрямованість законодавства про працю України зумовлюють перегляд сутності та змісту правової форми організації праці – сумісництва, нормативно-правова база якого не відповідає сучасним потребам суспільства, що, у свою чергу, є перешкодою для реалізації в повному обсязі права громадян України на працю. Сучасна практика застосування такої правової форми організації праці потребує нових теоретико-методологічних розробок, дієздатних механізмів реалізації у суспільному виробництві, комплексного вдосконалення чинного законодавства.

На сьогоднішній день така форма організації праці як сумісництво має велике значення як для працівників, так і для роботодавців. Упровадження сумісництва, по-перше, дозволяє покращити життєвий рівень працівників за рахунок розширення джерел доходів, по-друге, сприяє подоланню вузькопрофесійного поділу праці й створює умови для більш повного розвитку професійних та інтелектуальних здібностей працівника.

Ступінь розробленості проблеми. Сумісництво як форма організації праці загалом або окремі аспекти цієї проблематики розглядалось у наукових працях таких правознавців, як О.Т. Барабаш, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, В.В. Венедіктова, Н.В. Веренич, Л.Я. Гінцбург, Г.С. Гончарова, В.В. Жернаков, Р.З. Лівшиць, Ю.П. Орловський, О.Я. Петров, О.І. Процевський, В.Г. Ротань, Б.С. Стичинський, В.М. Толкунова, Г.І. Чанишева, О.М. Ярошенко та ін. Проте, незважаючи на існування чималої кількості теоретичних і емпіричних напрацювань цих та інших правознавців у сфері організації праці, не всі аспекти зазначеної проблематики розроблені достатньою мірою. Зокрема, маловивченим залишається питання пенсійного забезпечення такої категорії працівників, як сумісники.

Мета статті – дослідження пенсійного забезпечення сумісників, зокрема такої її категорії, як науковий (науково-педагогічний) працівник.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 21 КЗпП України [1] працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях або у фізичної особи. Це дозволяє працівникам, крім основного трудового договору, укладати трудові договори про роботу за сумісництвом. Соціальна мета явища сумісництва – надати працівникам широку можливість у виборі сфери застосування своїх здібностей до продуктивної праці, забезпечити найбільш повне задоволення їхніх прагнень у царині праці [2, с. 14].

Правове регулювання роботи за сумісництвом працівників державних підприємств здійснюється постановою Кабінетом Міністрів України «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» від 3 квітня 1993 р., № 245 [3] та Положенням про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, затвердженим наказом Мінпраці України, Мінюстиції України, Мінфінансів України від 28 червня 1993 р., № 43 [4]. Зазначені нормативно-правові акти врегульовують питання роботи працівників на умовах сумісництва як на державних (комунальних) підприємствах, так і в державних (комунальних) установах, організаціях, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів. Слід зауважити, що у сфері недержавної форми власності сумісництво взагалі не регламентується (є тільки дозвіл на роботу за сумісництвом, установлений ст. 21 КЗпП України, порядок же прийняття на роботу й умови праці за сумісництвом регламентуються загальними

нормами трудового права, якщо інше не передбачено законодавством).

Згідно з Положенням про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної, іншої регулярно оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому підприємстві, в установі, організації або у громадянина (підприємця, приватної особи) за наймом. Тривалість роботи за сумісництвом на державних підприємствах не може перевищувати чотирьох години на день і повного робочого дня у вихідний день. При цьому загальна тривалість роботи за сумісництвом протягом місяця не повинна перевищувати половини місячної норми робочого часу.

Одним із актуальних невирішених питань сьогодення, як ми зазначили раніше, є пенсійне забезпечення сумісників, зокрема такої її категорії, як наукові (науково-педагогічні) працівники.

При цьому слід вказати, які наукові (науково-педагогічні) працівники не вважаються сумісниками. Так, відповідно до Додатку до Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій не вважається сумісництвом: а) педагогічна робота з погодинною оплатою праці в обсязі не більш як 240 годин на рік; б) керівництво аспірантами в науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах науковців та висококваліфікованих спеціалістів, які не перебувають у штаті цих установ та учбових закладів, з оплатою їх праці в розрахунку 50 годин на рік за керівництвом кожним аспірантом; завідування кафедрою висококваліфікованими спеціалістами, у тому числі тими, що займають керівні посади в навчальних закладах і науково-дослідних установах із оплатою в розрахунку 100 годин за навчальний рік; в) проведення консультацій науковими працівниками науково-дослідних інститутів, викладачами вищих навчальних закладів та інститутів удосконалення лікарів, головними спеціалістами органів охорони здоров'я в лікувально-профілактичних установах в обсязі до 240 годин на рік із погодинною оплатою праці; г) робота за договорами провідних наукових, науково-педагогічних і практичних працівників по короткостроковому навчанню кадрів на підприємствах і в організаціях; д) робота без зайняття штатної посади на тому самому підприємстві, в установі, організації, виконання вчителями середніх загальноосвітніх та викладачами професійних навчально-освітніх, а також вищих навчальних закладів обов'язків по завідуванню кабінетами, лабораторіями і відділеннями, педагогічна робота керівних та інших працівників учбових закладів, керівництво предметними та цикловими комісіями, керівництво виробничим навчанням та практикою учнів і студентів, чергування медичних працівників понад місячну норму робочого часу і т. ін.; е) робота вчителів і викладачів середніх загальноосвітніх, професійних та інших навчально-виховних закладів, а також вищих навчальних закладів, прирівняних до них по оплаті праці працівників, концертмейстерів і акомпаніаторів навчальних закладів по підготовці працівників мистецтв та музичних відділень (факультетів) інших вищих навчальних закладів, у тому самому навчальному закладі понад установлену норму учбового навантажен-

ня, педагогічна робота та керівництво гуртками в тому самому навчальному закладі, дошкільному виховному, позашкільному навчально-виховному закладі.

В останні роки проблема належного пенсійного забезпечення є однією з найбільш актуальних для України, адже перехід економіки до ринкових відносин загострив проблему ефективного пенсійного забезпечення працівників. Ураховуючи це, у теорії та на практиці інтерес викликає наявність більш ефективного механізму реалізації конституційного права на пенсійне забезпечення, його незменшуваність та тенденція до постійного зростання.

Що ж являє собою така правова категорія, як «пенсійне забезпечення»? На думку Т.О. Дідковської, це комплексні організаційно-правові заходи, метою яких є задоволення життєвих потреб шляхом здійснення грошових виплат громадянам, які мають право на їх отримання, а також гарантування пенсіонерам здійснення свого права, державний захист та охорона їх прав [5, с. 5]. На переконання ж Т.В. Кравчук, це форма матеріального забезпечення фізичних осіб суб'єктів як загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, так і недержавного пенсійного забезпечення у вигляді пенсій і соціальних послуг, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кошти юридичних та/або фізичних осіб, Державного й місцевого бюджетів, цільових фондів та акумулюються на банківських рахунках Пенсійного і накопичувального фондів, недержавних пенсійних фондів, банківських установ [6, с. 5]. Наведені визначення заслуговують на увагу, та доповнюють одна одну.

Проаналізувавши наведені дефініції розглядуваної правової категорії, можемо констатувати, що однією зі складових при формуванні пенсії в майбутньому виступають страхові внески. Це підтверджує й Закон України «Про пенсійне забезпечення» [7], відповідно до ст. 66 якого до заробітку для обчислення пенсії включаються всі види оплати праці (виплат, доходу), на які відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування в межах максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничної суми заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески (збори) до соціальних фондів, що діяла на день одержання зазначеного заробітку (виплат, доходу).

Отже, з цього слідує, що якщо із заробітної плати сплачуються страхові внески, то їх необхідно враховувати при обчисленні пенсії.

Відповідно ж до ст. 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 р., № 1977-XII [8] для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника за основним місцем роботи. Це положення майже повторює й новий Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року [9], зокрема, в п. 3 ст. 37 якого передбачено наступне: «для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року. За бажанням пенсіонера та за

умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами у період до 1 січня 2016 року або в разі, якщо період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року, становить менш як 60 календарних місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата за основним місцем роботи за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника підряд до 1 липня 2000 року незалежно від перерв». Відповідно до частини першої ст. 24 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [10] страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачено страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

Як бачимо, як і чинне законодавство, так і проєктоване не вирішує питання нарахування пенсії за сумісництвом, тобто виключає заробітну плату за сумісництвом, незважаючи на те, що згідно з чинним законодавством з оплати сумісництва теж щомісячно сплачуються страхові внески, чим порушується право на одержання пенсії, яке є конституційним, гарантованим державою. Так, відповідно до ст. 46 Конституції України [11] громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Як зазначає І.М. Сирота, це право виражається в можливості: а) визначеної поведінки самого суб'єкта права на пенсію як правомочного; б) суб'єкта права на пенсію як правомочного вимагати визначеної поведінки зобов'язаних осіб органів, які здійснюють пенсійне забезпечення; в) суб'єкта права на пенсію звернутися до державних органів (виконавчої влади або суду) за допомогою та захистом свого порушеного права [12, с. 70].

Отже, вважаємо, що під час обчислення розміру пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника повинна враховуватися заробітна плата як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом. При цьому заробітна плата, одержана під час роботи за сумісництвом, враховується в заробіток за умови, що науковий працівник виконував роботи за сумісництвом на посаді наукового (науково-педагогічного) працівника в науковій установі чи організації та займався науково-педагогічною діяльністю. Для нарахування пенсії повинен ураховуватися сумарний заробіток за основним місцем роботи і за сумісництвом, що не перевищує максимальної величини (граничної суми) заробітної плати (доходу), оподаткованого доходу (прибутку), з яких сплачуються страхові внески до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Отже, якщо працівник-сумісник виходить на пенсію, підприємство, де він працював за су-

місництвом, має подати до системи персоналізованого обліку дані на цього працівника за період, який він відпрацював у поточному році. Так як із запровадженням персоналізованої форми обліку в органах Пенсійного фонду ведеться облік усіх застрахованих осіб та персоналізований облік надходження страхових внесків, дані до якого зобов'язані подавати роботодавці всіх форм власності за найманих працівників та осіб, які протягом року виконували роботи або послуги.

Висновки. На підставі викладеного, пропонуємо пункт 3 ст. 37 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» викласти у такій редакції:

«Для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року...».

Отже, якщо при обчисленні пенсії буде враховуватися заробітна плата як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом, то є сенс не обмежуватися одним місцем роботи, бо це не лише додасть заробітку та досвіду, а й дозволить у майбутньому отримувати гідне пенсійне забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України: затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р., № 322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – № 50 (Додаток). – Ст. 375.
2. Веренич Н.В. Особливості правового регулювання праці за сумісництвом і суміщенням професій (посад): дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Н.В. Веренич ; Національний університет внутрішніх прав. – Х., 2003. – 19 с.
3. Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій: пост. КМУК від 03.04.1993 р., № 245. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/245-93-p>.
4. Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, затверджене наказом Мінпраці України, Мінюстиції України, Мінфінансів України від 28.06.1993 р., № 43. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/REG76.html.
5. Дідковська Т.О. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників на роботах зі шкідливими і важкими умовами праці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Т.О. Дідковська. – Х., 2008. – 19 с.
6. Кравчук Т.В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Т.В. Кравчук. – О., 2008. – 22 с.
7. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р., № 1788-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
8. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 р., № 1977-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
9. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25.
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р., № 1058-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 49–51. – Ст. 376.
11. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р., № 254к/96 // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні : курс лекц. / І.М. Сирота. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 288 с.